

Adam Mazurkiewicz

ORCID: 0000-0003-3804-6445

Uniwersytet Łódzki

Dark medicine w wydaniu popkulturowym

Recenzja: Agnieszka Trzeźniewska-Nowak, *W kleszczach lęku. Thriller medyczny w literaturze i kulturze popularnej*, Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, Lublin 2022, ss. 268.

Słowa kluczowe: thriller, medycyna, literatura po 1945, kultura popularna, recenzja

Keywords: thriller, medicine, Literature after 1945, popular culture, review

Dark Medicine In a Pop-Cultural Hue

Review: Agnieszka Trzeźniewska-Nowak, *W kleszczach lęku. Thriller medyczny w literaturze i kulturze popularnej*, Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, Lublin 2022, pp. 268.

Summary

The article discusses Agnieszka Trzeźniewska-Nowak's monograph *W kleszczach lęku. Thriller medyczny w literaturze i kulturze popularnej* [The Turn of the Screw: Medical Thriller in Popular Literature and Culture]. It is the first study in the Polish humanities devoted to medical thriller. The work is structured in two parts: the first part outlines the interpretative contexts, the second one is devoted to the analysis of figures and motifs characteristic of the medical thriller. The book is complemented by an interview with one of the Polish authors of medical thriller — Klaudia Muniak.

The researcher assumes that the 19th-century experience of medicalization and medical-maladic discourse present in Victorian literature is fundamental for contemporary stories. At the same time, this proposal is not presented in a convincing way in terms of interpretation. Examples that support it (novels by Herbert George Wells, Bram Stoker, and Robert Louis Stevenson) are also controversial.

Despite its shortcomings, Trzeźniewska-Nowak's book is nevertheless important as a pioneering study in the field that oversteps the boundaries of literary creation and enters the public imaginary. It also initializes a discussion by offering a preliminary systematization and description of the characteristics of the medical thriller.

W ostatniej dekadzie (w latach 2013–2023) opublikowanych zostało zaledwie kilka autorskich opracowań o charakterze stricte naukowym poświęconych literaturze sensacyjno-kryminalnej. Należą do nich *Prosta sztuka zabijania. Figury czytania kryminału* (2013) Mariusza Kraski, *Detektyw w krainie cudów* (2015) Tadeusza Cegielskiego, *Polski kryminal i wiek XIX* (2019) Marty Ruszczyńskiej, *Otwierać, milicja! O powieści kryminalnej w PRL* (2019) Doroty Skotarczak oraz *Dlaczego literaturoznawcy c(z)ytują kryminały* (2021) Justyny Tuszyńskiej. A zatem z tym większym zainteresowaniem powinna spotkać się monografia Agnieszki Trzeźniewskiej-Nowak *W kleszczach lęku. Thriller medyczny w literaturze i kulturze popularnej* (2022). Opracowanie to, zgodnie z tytułem, poświęcone zostało (dodajmy — jako pierwsze w rodzimej humanistyce)¹ w całości zjawisku thrillera tematyzującego zjawiska z kręgu medycyny.

Budowa monografii jest dwudzielna. Część pierwsza poświęcona została kontekstom interpretacyjnym omawianego zjawiska. Badaczka upatruje źródła dzisiejszych lęków, związanych z dyskursem medycznym (ale i maladycznym) w dziewiętnastowiecznej literaturze wiktoriańskiej. O ile jednak przywołanie *Frankensteina, czyli Współczesnego Prometeusza* (1818) Mary Shelley jest (w świetle też postawionych przez badaczkę) uzasadnione, wątpliwość budzą inne egzemplifikacje. *Doktor Jekyll i pan Hyde* (1886) Roberta Louisa Stevensona czy *Wyspa doktora Moreau* (1896) Herberta George’a Wellsa są nie tyle dreszczowcami medycznymi, co opowieściami o szalonych naukowcach, problematyzującymi cenę zaspokojenia żądzy naukowej. Tymczasem w thrillerach medycznych motywacje są najczęściej merkantylne. Jeśli jednak przyjąć, że figura szalonego naukowca eksperymentującego na pacjentach przynależy do entourage’u badanego przez Trzeźniewską-Nowak nurtu dreszczowca, za pierwsze rodzime thrillerzy należałoby uznać — wbrew opinii przywoływanej przez badaczkę (s. 27, przyp. 75) — nie powieści *Doktor śmierć* (2012) Jacka Caby oraz *Z chirurgiczną precyzją* (2013) Błażeja Przygockiego, lecz *Skradzione głowy* (1958) Tadeusza Unkiewicza. Równie dyskusyjnym co utwory Stevensona i Wellsa zdaje się przykład *Draculi* (1897) Brama Stokera. Ostatecznie badaczka zrezygnowała jednak z rozwiania czytelniczych wątpliwości, pozostając przy omówieniu owej powieści w kontekście motywu epidemii (s. 126–127). A szkoda, bowiem mogłaby to być okazja do zapoznania odbiorcy z autorskim odczytaniem znanego utworu².

¹ Można by spierać się tu, czy jednak takim opracowaniem nie była monografia Mariusza Kraski *Na tropach Szakala. Gry i konwencje political fiction* (Gdańsk 2003). Wydaje się jednak, że oba zjawiska artystyczne, jakkolwiek pokrewne, tworzą osobne fenomeny i są adresowane do różnych kręgów odbiorców. Poniekąd implicytnie taką rozdzielność political fiction i dreszczowca zakłada sama Trzeźniewska-Nowak, nieprzywołująca opracowania Kraski nawet w postaci negatywnego punktu odniesienia. A szkoda, bowiem byłaby to dobra okazja do prześledzenia, w jaki sposób zmienia się świadomość genologiczna pod wpływem nowych doświadczeń lekturowych.

² Podobny niedosyt pozostawia przywołanie (s. 70) dwóch opowiadań Antoniego Langego — *Babunia* i *Nowy Tarzan* (1925). Tym bardziej, że, jak wynika z kontekstu, twórczość Langego służy

Trzeźniewska-Nowak zakłada implicite przemożny wpływ wieku XIX na współczesne realizacje formuły literatury gatunkowej (określenie Anny Gemry)³. Świadczy o tym tytuł całości: *W kleszczach lęku* to polskojęzyczne tłumaczenie tytułu powieści Henry’ego Jamesa *The Turn of the Screw* (1898). Skojarzenie chaosu poznawczego będącego udziałem bohaterki opowieści, panny Giddens, z sytuacją protagonistów dreszczowca medycznego jest uzasadnione. Otwiera też możliwości interpretacyjne, uprawniające do poszukiwań „powinowactw z wyboru” między modernistycznym porażeniem niepewnością egzystencjalną a jego odpowiednikiem z przełomu XX i XXI wieku. Tym większa szkoda, że badaczka nie zdecydowała się na pogłębienie takiego skojarzenia. Innym ze źródeł nowoczesnego dreszczowca medycznego jest dla autorki powieść Franka G. Slaughter’a *That None Should Die* (1941). Jednak istotniejsza niż odpowiedź na pytanie, czy owa powieść jest thrillerem medycznym sensu stricto, pozostaje otoczka kulturowa towarzysząca jej publikacji. To czas artystycznej recepcji triumfów międzywojennych *monster movies* produkcji Universalu i RKO Pictures oraz pulpowej literatury zamieszczonej na łamach popularnych czasopism, na przykład *Blood of the Mummy* (1939) G.T. Fleminga-Roberts’a [właśc. George’a Thomasa Roberts’a].

Część wprowadzająca w kulturowo-historyczny kontekst funkcjonowania współcześnie dreszczowca medycznego została uzupełniona omówieniem figur konstytuujących to zjawisko artystyczne. Kolejne szkice poświęcone są odpowiednio: przestrzeni zbrodni, ambiwalentnej postaci lekarza jako „wybawiciela”, ale i oprawcy, oraz postaciom protagonistów i antagonistów. Przegląd podsumowujący rozważania, w których autorka mierzy się ze zmianami postrzegania rzeczywistości społecznej pod wpływem pandemii COVID-19⁴. Namysł nad anglojęzycznym modelem dreszczowca tematyzującego kwestie medyczne stał się dla Autorki punktem wyjścia do poszukiwań *differentia specifica* rodzimych realizacji. To doskonała okazja do uporządkowania funkcjonującej (zarówno w literaturze przedmiotu, jak i w ramach czytelniczo-rynkowej praktyki) terminologii, którą autorka wykorzystała jedynie połowicznie. Trzeźniewska-Nowak w przeważającej mierze ograniczyła się do omówienia w poszczególnych częściach wybranych utworów; niesłusznie pominięta została na przykład *Kostka* (2013) Izy Korsaj — powieść, w której wątki medyczne odgrywają istotną rolę.

autorce za negatywny punkt odniesienia dla jednej z omawianych powieści Tess Geritsen (s. 71); w podobny zresztą sposób została przywołana proza Michała Bałuckiego (s. 71).

³ Zob. A. Gemra, *Literatura popularna — literatura gatunków?*, [w:] *Retoryka i badania literackie. Rekonesans*, red. J.Z. Lichański, Warszawa 1998, s. 55–74.

⁴ Pisząc o pandemii COVID-19 Autorka dokonała niefortunnego skrótu myślowego, utożsamiając toponim Wuhan — miasta w prowincji Hubei — z nazwą własną ośrodka badawczego (s. 33). Niepokój wzbudza również utożsamianie przez badaczkę kultury popularnej i masowej (s. 40). To dwie odrębne formacje, których utożsamienie pojawia się wprawdzie dość często, niemniej pozostaje nieprawidłowe. Zob. K. Dmitruk, *Kultura masowa*, [hasło w:] *Słownik literatury popularnej*, red. T. Żabski, Wrocław 2006, s. 288–290; K. Dmitruk, *Kultura popularna*, [hasło w:] *ibidem*, s. 290–293.

Intencjonalnie koncentracja na poszczególnych fabułach miała stać się dla Trześniewskiej-Nowak punktem wyjścia do rekonstrukcji poetyki polskiego dreszczowca medycznego. Zostało to jednak przeprowadzone w mało satysfakcjonujący poznawczo sposób. Czytelnik ma wrażenie, że autorka skupiła uwagę na tych utworach, które thrillerem medycznym są połowicznie, bądź imitują go. Co więcej, Trześniewska-Nowak jedynie na marginesie głównych rozważań odnotowuje tendencję artystyczną, którą można byłoby uznać za rudymenatny punkt odniesienia dla dreszczowca (nie tylko zresztą w jego medycznym nurcie). Badaczka przywołuje za Robinem Cookiem kategorię „fakcji”. Jest to jednak powieść, która swoją premierę miała w 2003 roku. Tymczasem analogiczna wykładnia „fakcji” (oryg. *faction*) pojawia się w *Upiorze Manhattanu* (*Phantom of the Manhattan*, 1999, pol. 1999) Fredericka Forsytha⁵. Badaczka pomija też dyskusję nad kategorią *faction* w literaturoznawstwie anglojęzycznym, między innymi rozważania Toni Bruce⁶. Przeoczenie to zdecydowanie zubaża wykładnię pojęcia, które pozwala zrozumieć jeden z możliwych powodów dbałości twórców thrillerów medycznych o prawdopodobieństwo ich literackich wizji.

Czytelnik *W kleszczach lęku* może też odnieść wrażenie, że badaczka zdecydowała się oddać głos w kwestiach terminologicznych pisarzom; nie jest to rozwiązanie fortunate. Rezygnacja ze stricte badawczej perspektywy sprawia, że potencjalnie możliwe staje się funkcjonowanie quasi-pojęć, będących przejawem „nadprodukcji terminologicznej”, wprowadzającej chaos w sferze definicji⁷. Tym większa szkoda, że autorka nie zdecydowała się skonfrontować własnych propozycji uporządkowania omawianego zagadnienia ze wspomnianą uprzednio rozprawą Mariusza Kraski, poświęconą political fiction — oboje omawiają tożsamy mechanizm artystycznych konceptualizacji „człowieka w stanie zagrożenia”. Interesujące przy tym byłoby też uwzględnienie wniosków płynących z lektury rozważań Izabelli Adamczewskiej-Baranowskiej na temat relacji między thrillerami medycznymi a reportażem⁸.

Kolejny rozdział przynosi zmianę strategii badawczej. O ile bowiem dotychczas Autorka syntetyzowała, szkic „Polskie konfrontacje z thrillerem medycznym na przykładzie powieści Klaudii Muniak” (s. 177–195) jest realizacją założeń studium przypadku (*case study*). Pisarka ta porusza — co podkreśla Trześniewska-Nowak — marginalizowaną w dreszczowcu medycznym kwestię studentów kierunków lekarskich (s. 187). Jako rodzaj aneksu do rozdziału można potraktować

⁵ Zob. F. Forsyth, *Upiór Manhattanu*, przeł. W. Nowakowski, Warszawa 1999, s. 19.

⁶ Zob. T. Bruce, *The Case for Faction as a Potent Method for Integrating Fact and Fiction in Research*, [w:] *Innovations in Narrative and Metaphor: Methodologies and Practice*, red. S. Farquhar, E. Fitzpatrick, Singapore 2019, s. 57–72.

⁷ Zob. J. Tuszyńska, *Zabójcy pojęć i tropiciele definicji. Praktyki teoretycznoliterackie w Internecie na przykładzie polskich portali kryminalnych*, „Przegląd Kulturoznawczy” 32, 2017, nr 2, s. 191–206.

⁸ Zob. I. Adamczewska-Baranowska, *Wirusocentryczne narracje reporterskie z nurtu „mrocznej biologii”*, „Zagadnienia Rodzajów Literackich” 63, 2020, nr 3, s. 9–25.

zamieszczony wywiad z pisarką. Rozwiązanie takie, oczywiste w piśmiennictwie fanowsko-popularnonaukowym, wydaje się bezzasadne: rozmowa nie została w żaden sposób skomentowana.

Mimo wskazanych niedociągnięć opracowanie Trzeźniewskiej-Nowak ma jedną niewątpliwą zaletę: to pierwsza próba zmierzenia się z fenomenem przekraczającym granice sztuki i w istotny sposób wpływającym na wyobraźnię zbiorową. Otwiera też pole do dyskusji, wstępnie systematyzując i opisując specyfikę thrilleru medycznego. Dla badaczy tego zjawiska kulturowego *W kleszczach lęku* jest zatem pozycją obowiązkową, nawet jeśli niejednokrotnie lektura budzi sprzeciw.

Bibliografia

Teksty

- Caba J., *Doktor śmierć*, Wydawnictwo Albatros, Warszawa 2012.
- Fleming-Roberts G.T. [właśc. George Thomas Roberts], *Blood of the Mummy*, „Thrilling Mystery” 1939, nr 1, s. 68–82.
- Forsyth F., *Upiór Manhattanu*, przeł. W. Nowakowski, Wydawnictwo Albatros, Warszawa 1999.
- James H., *The Turn of the Screw*, Heinemann, London 1898.
- James H., *W kleszczach lęku*, przeł. W. Pospieszka, Wydawnictwo Poznańskie, Poznań 1990.
- Korsaj I., *Kostka*, Wydawnictwo Novae Res, Gdynia 2013.
- Lange A., *Babunia*, [w:] A. Lange, *W czwartym wymiarze. Opowiadania*, Spółka Nakładowa „Książka”, Kraków 1912, s. 1–20.
- Lange A., *Nowy Tarzan*, [w:] A. Lange, *Nowy Tarzan. Opowiadania wesole i niewesole*, Gebethner i Wolff, Warszawa 1925, s. 5–18.
- Przygocki B., *Z chirurgiczną precyzją*, Wydawnictwo Literackie, Kraków 2013.
- Shelley M., *Frankenstein, czyli Współczesny Prometeusz*, przeł. M. Płaza, Vesper, Czerwonak 2013.
- Slaughter F.G., *That None Should Die*, Amereon Ltd., New York 1941.
- Stoker B., *Dracula*, Archibald Constable and Company, Westminster 1897.
- Trzeźniewska-Nowak A., *W kleszczach lęku. Thriller medyczny w literaturze i kulturze popularnej*, Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, Lublin 2022.
- Unkiewicz T., *Skradzione głowy*, Wydawnictwo Iskry, Warszawa 1958.
- Wells H.G., *Doktor Jekyll i pan Hyde*, przeł. L. Haliński, Wydawnictwo Vesper, Czerwonak 2007.
- Wells H.G., *Wyspa doktora Moreau*, przeł. K. Sokołowski, Wydawnictwo Vesper, Czerwonak 2020.

Opracowania

- Adamczewska-Baranowska I., *Wirusocentryczne narracje reporterskie z nurtu „mrocnej biologii”*, „Zagadnienia Rodzajów Literackich” 63, 2020, nr 3, s. 9–25.
- Bruce T., *The Case for Faction as a Potent Method for Integrating Fact and Fiction in Research*, [w:] *Innovations in Narrative and Metaphor: Methodologies and Practice*, red. S. Farquhar, E. Fitzpatrick, Springer, Singapore 2019, s. 57–72.

- Cegielski T., *Detektyw w krainie cudów*, Wydawnictwo W.A.B., Warszawa 2015.
- Dmitruk K., *Kultura masowa*, [hasło w:] *Słownik literatury popularnej*, red. T. Żabski, wyd. 2 poprawione, Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocław 2006, s. 288–290.
- Dmitruk K., *Kultura popularna*, [hasło w:] *Słownik literatury popularnej*, red. T. Żabski, wyd. 2 poprawione, Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocław 2006, s. 290–293.
- Gemra A., *Literatura popularna – literatura gatunków?*, [w:] *Retoryka i badania literackie. Rekonnesans*, red. J.Z. Lichański, Wydawnictwo DiG, Warszawa 1998, s. 55–74.
- Kraska M., *Na tropach Szakala. Gry i konwencje political fiction*, Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego, Gdańsk 2003.
- Kraska M., *Prosta sztuka zabijania. Figury czytania kryminału*, Wydawnictwo słowo/obraz terytoria, Gdańsk 2013.
- Ruszczyńska M., *Polski kryminal i wiek XIX*, Oficyna Wydawnicza Uniwersytetu Zielonogórskiego, Zielona Góra 2019.
- Skotarczak D., *Otwierać, milicja! O powieści kryminalnej w PRL*, Instytut Pamięci Narodowej, Warszawa 2019.
- Tuszyńska J., *Dlaczego literaturoznawcy c(z)ytują kryminały*, Wydawnictwo Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, Toruń 2021.
- Tuszyńska J., *Zabójcy pojęć i tropiciele definicji. Praktyki teoretycznoliterackie w Internecie na przykładzie polskich portali kryminalnych*, „Przegląd Kulturoznawczy” 32, 2017, nr 2, s. 191–206.